

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับสิทธิในการรับรู้ของประชาชน

กนกทิพย์ บำรุงศรี^{1*} กัลยาณี เขียวหลง² อัจฉรา เจริญสุข และ¹ รณพรหม ชุนงาม¹

¹สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

²สาขาวิชาการโฆษณาและการประชาสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

*nokkanoktip@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มองเห็นความสำคัญของการสื่อสาร ในเรื่องของการรับรู้ข่าวสาร และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ส่วนรูปแบบและวิธีการสื่อสาร จำเป็นต้องอาศัยสื่อในการประชาสัมพันธ์ อาทิเช่น บัญชีประกาศ บอร์ดประชาสัมพันธ์ วิทยุชุมชน หรือ สถานที่ชุมชน เพื่อการบอกกล่าวหรือชี้แจงเผยแพร่ให้ทราบ สิ่งหนึ่งที่ควรตระหนักคือ สิทธิในการรับรู้ข่าวสารของคนในชุมชน เขาสามารถรับรู้ข่าวสารจากหน่วยงานที่ส่งมายังประชาชนใน ชุมชนได้อย่างไร จากผู้นำ ชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัคร (อสม.) หรือใครที่จะมีสิทธิในการรับรู้ข่าวสารได้บ้าง หรือมีวิธีการสื่อสารอย่างไร ที่ให้ทุกคนได้รับ ข่าวสารได้อย่างถูกต้องชัดเจน และทันเวลา กับ สถานการณ์นั้นๆ ด้วย ในบทความนี้เสนอประเด็น 1) การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม 2) แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิได้รู้ (Right to Know) ตามที่กฎหมายกำหนด

คำสำคัญ: การสื่อสาร แบบมีส่วนร่วม สิทธิการรับรู้

Participatory communication with cognitive rights

Kanoktip Bamrungsri^{1*} Kunlayanee Khaiwlong² Achara charoensuk and¹

Ronnaphrom Chunngam¹

¹Public Administration Faculty of Humanities and social sciences Chaopraya University

²Advertising and Public Relations Faculty of Humanities and social sciences Chaopraya University

*nokkanoktip@hotmail.com

Abstract

This academic article the author aims to see the importance of communication. In the matter of receiving news and participation of people in the community the form and method of communication it is necessary to use public relations media such as notice boards, public relations boards, community radios, to inform or community locations for notification purposes. One thing to be aware of is the right to receive news from the community. He can receive news from agencies that send to the public in how are community leaders, village heads, volunteers, or who can have the right to receive news? or how to communicate that allows everyone to receive accurate, clear, and timely news as well. In this article, the issue is 1) participatory communication 2) The concept of rights to know (Right to Know) as Law

Keywords: communication, Participatory, Recognition

1. บทนำ

กลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม สามารถเพิ่มศักยภาพการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความตระหนักรู้สิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ก็เท่ากับว่าเป็นบทพิสูจน์ แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือ จากประชาชน และประชาชนสามารถรับรู้สิทธิในการเข้าถึงข่าวสารของทางราชการ และสามารถเป็นต้นแบบในการขยายผลการศึกษาไปยังชุมชน อื่นๆ ต่อไป เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน หรือการบอกต่อ เป็นอีกหนทางหนึ่งที่ใช้กับชุมชน การอาศัยสื่อประชาสัมพันธ์เป็นช่องทางในการสื่อสารให้คนในสังคมเกิดการรับรู้ข่าวสารจากชุมชนไปสู่ชาวบ้าน บางครั้งอาศัย สื่อป้าย ประชาสัมพันธ์คงยังไม่เพียงพอเท่ากับการลงมือลงพื้นที่ไปยังชุมชน เพื่อเป็นการกระจายข่าวสาร ไปทั่วถึงทุกคนได้รับทราบ เพื่อตามวัตถุประสงค์ของการกระจายข่าวสาร เพื่อการบอกกล่าวหรือชี้แจงให้ทราบเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น ยังคงเป็นกระบอกเสียงที่ดี สำหรับชุมชนในสังคมที่ต้องการมาว่าข่าวสารที่ผ่านมานานไปวันๆ เท่านั้น

2. วัตถุประสงค์ เพื่อให้เห็นความสำคัญของการสื่อสาร ในเรื่องของการรับรู้ข่าวสาร และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับสิทธิในการรับรู้ของประชาชน

3.1 แนวคิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสื่อสาร สามารถพิจารณาได้จากการมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543) ดังนี้ (1) เป้าหมายของการสื่อสาร (2) ลักษณะของการสื่อสาร (3) ผู้ส่งสาร (4) ประเภทของเนื้อหาสาร (5) ประเภทของช่องทาง/สื่อ (6) ผู้รับสารและการมีปฏิริยาป้อนกลับ นอกจากนี้ระดับของการมีส่วนร่วมในการสื่อสารสามารถกระทำได้หลักๆ 3 ระดับ โดยเรียงจากระดับการมีส่วนร่วมตามฐานะที่น้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุด ดังนี้ (1) ผู้รับสาร (2) ผู้ส่งสาร และ (3) ผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย

3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิได้รู้ (Right to Know)

ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 เป็นสิทธิตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อส่งเสริมสิทธิพลเมือง (Citizen Right) ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในรัฐหรือประเทศเสรีประชาธิปไตย ซึ่งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐนี้ เป็นส่วนสำคัญและเป็นคุณค่าของการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยตัวแทนที่ให้ประชาชนเลือกตั้งผู้แทนประชาชนไปทำหน้าที่เป็นรัฐบาลบริหารประเทศ แม้ประชาชนจะได้มอบอำนาจอธิปไตยให้ผู้แทนไปบริหารประเทศแล้วแต่ประชาชนก็ยังมียสิทธิในอำนาจอธิปไตย ประชาชนจึงมีสิทธิตรวจสอบ รับรู้การปฏิบัติงานของผู้ปกครองประเทศ สิทธิได้รู้ข้อมูลข่าวสารของราชการนี้ จึงเป็นสิทธิที่ประชาชนตรวจสอบและมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองโดยประชาชนอย่างแท้จริง สิทธิดังกล่าวนี้ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศด้วย ดังนั้นสิทธิได้รู้ข้อมูลข่าวสารของราชการจึงเป็นสิทธิที่ สนับสนุนสิทธิทางการเมืองของประชาชนที่มีระดับค่าบังคับทางกฎหมายสูงสุด

ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ที่ได้รับรอง สิทธิได้รู้ ของประชาชนไว้ แม้จะมีได้มีนิยามความหมายของสิทธิได้รู้เอาไว้ แต่พอจะกำหนดความหมายที่สำคัญได้จากลักษณะของสิทธิต่างๆ ในพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวมาพอสรุปความหมายของสิทธิได้รู้ข้อมูลข่าวสารของราชการ ว่าหมายถึงความถึง อำนาจโดยชอบธรรมตามกฎหมายของประชาชนเพื่อได้รับรู้ เข้าใจ แจ้งถึงสิ่งที่สื่อความหมายให้รู้เรื่องราวข้อเท็จจริง ข้อมูลหรือสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะสื่อความหมายนั้นจะทำได้โดยสภาพของสิ่งนั้นเองหรือโดยผ่านวิธีการใดๆ และไม่ว่าจะได้จัดทำไว้ในรูปของเอกสาร แฟ้ม รายงาน หนังสือ แผนผัง แผนที่ ภาพถ่าย ภาพถ่าย ภาพยนตร์ การบันทึกภาพหรือเสียง การบันทึกโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้สืบค้นได้ ปรากฏได้ ซึ่งอยู่ในครอบครองหรือควบคุมดูแลของราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ ส่วนราชการ สังกัดรัฐสภา ศาล เฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดี องค์กรควบคุมประกอบวิชาชีพ หน่วยงานอิสระของรัฐและหน่วยงานอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

ความสำคัญของสิทธิได้รู้ (Right to Know) คือ สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งทางกฎหมายของชุมชนโดยเฉพาะการทำให้ชุมชน (Community) มีความรู้ ความเข้าใจ เข้าถึงและตรวจสอบทางการเมืองการปกครองของรัฐ เพราะชุมชนเป็นรูปแบบพื้นฐานของกลุ่มการเมืองการปกครอง ในสังคมมนุษย์มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากสังคมการเมืองแบบอื่นๆ เมื่อชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในการเมืองการปกครองของรัฐมากยิ่งขึ้น โดยการได้รู้ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานรัฐ หรือราชการในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ผู้ดำเนินโครงการต่างๆ ของรัฐ ชุมชน จะสามารถมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น เสนอแนะ ตรวจสอบเพื่อสร้างความโปร่งใส และประสิทธิภาพการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นชุมชนจะต้องได้รู้ได้ทราบถึงกิจกรรมการดำเนินงานของราชการโดยเฉพาะการกระทำที่กระทบกระเทือนสิทธิเสรีภาพของประชาชนในชุมชน ไม่เฉพาะแต่ปัจเจกชนคนใดคนหนึ่งเท่านั้น เพราะการขับเคลื่อนสังคม ประเทศชาติ ควรจะต้องถูกขับเคลื่อนไป ด้วยกันทุกส่วนตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน และประเทศชาติ การขับเคลื่อนจะต้องอาศัยพลังในการขับเคลื่อนซึ่งพลังทางความรู้ คือ พลังสำคัญที่จะนำพาการขับเคลื่อนไปได้

การ “ได้รู้” จึงเป็น “สิทธิ” ที่สำคัญจนได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2538 รวมทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ.2550 ซึ่งบัญญัติรับรองเป็นสิทธิของบุคคลที่ จะได้รู้ข้อมูลในความครอบครองของรัฐ ตลอดจนข้อมูลการดำเนินงานที่จะกระทบกระเทือนไม่

เฉพาะ แต่ตัวบุคคลนั้นเอง หากแต่รวมไปถึงจะกระทบกระเทือนต่อ “ชุมชนท้องถิ่น” ของบุคคลนั้นๆ ด้วย โดยมีบทบัญญัติที่สำคัญ ดังนี้

มาตรา 56 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วน ได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 61 สิทธิของบุคคลซึ่งเป็นผู้บริโภคย่อมได้รับความคุ้มครองในการได้รับข้อมูลที่ เป็นความจริง และมีสิทธิร้องเรียนเพื่อให้ได้รับการแก้ไขเยียวยาความเสียหาย รวมทั้งมีสิทธิรวมตัวกัน เพื่อพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภค รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับแก้ไข เพิ่มเติม (ฉบับที่ 5) พ.ศ.2538 มาตรา 48 ทวิ บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสารจากหน่วยราชการ หรือหน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ เพื่อการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ ในเมื่อการนั้นมีหรือ อาจจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของตน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ 9 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

มาตรา 58 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบข้อมูลหรือข่าวสาร สาธารณะในครอบครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน หรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ ให้มีองค์การเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคที่เป็นอิสระจากหน่วยงานของรัฐ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนผู้บริโภค ทำหน้าที่ให้ความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาของหน่วยงานของรัฐใน การตราและการบังคับใช้กฎหมายและกฎ และให้ความเห็นในการกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อ คุ้มครองผู้บริโภครวมทั้ง ตรวจสอบ และรายงานการกระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการคุ้มครอง ผู้บริโภค ทั้งนี้ให้รัฐสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการขององค์กรอิสระดังกล่าวด้วย

จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 จะเห็นได้ว่าสิทธิได้รู้มีพัฒนาการที่กว้างขวางขึ้นเพราะ นอกจากจะให้สิทธิได้รู้ข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในความครอบครองของหน่วยงานของรัฐแล้ว ยังกำหนดเฉพาะไปถึงสิทธิได้รู้ข้อมูลที่ เป็นจริงในฐานะผู้บริโภค และสิทธิได้รู้ข้อมูลผลกระทบด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือที่อาจกระทบ ต่อส่วนได้เสียของบุคคลเองหรือชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนมีสิทธิทราบค่าชี้แจง เหตุผลที่หน่วยงานของรัฐจะมีการอนุญาตดำเนิน โครงการใดๆ อันอาจกระทบต่อตัวบุคคลและตัว ชุมชนท้องถิ่นดังกล่าว

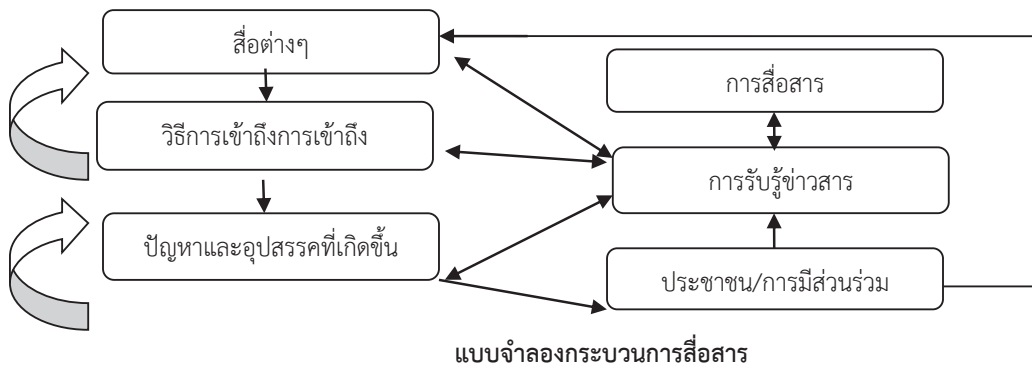
3.3 รูปแบบการสื่อสารตามกระบวนการทัศน์

การพัฒนาแบบทางเลือกจากการนำเสนอข้างต้น ได้แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา อีกทั้ง รูปแบบการสื่อสารจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการทัศน์การพัฒนาที่ถูกนำมาใช้ ซึ่งในกระบวนการทัศน์การพัฒนาแบบ ทางเลือกนี้ การสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านรูปแบบการสื่อสารที่ เรียกว่า “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Communication) (กรรณิการ์ เพ็งปรางค์, 2548 : 63) ซึ่ง กรรณิการ์ กล่าวไว้แนวคิดเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” มี 2 นัยยะ คือ 1) คือการใช้การสื่อสารประเภทต่างๆ เป็นหนทางหรือเป็น เครื่องมือนำไปสู่การมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ เช่น การเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงสื่อมวลชนเพื่อร้องเรียนการทำงานของ เจ้าหน้าที่รัฐ การร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในที่ประชุมหมู่บ้าน 2) คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาส เข้ามามีส่วนร่วมในด้านการสื่อสารเอง โดยรูปแบบของการเข้าถึงการสื่อสารนั้นมีอยู่ 3 รูปแบบ คือ (1) การเข้าถึงในฐานะผู้บริโภค หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสดูสื่อในฐานะ “ผู้รับสาร/ผู้ดู/ผู้ชม/ผู้อ่าน” โดยสามารถที่จะเลือกบริโภคสื่อได้จากรูปแบบของ รายการที่หลากหลายและมีช่องทางในการสะท้อนปฏิกิริยาของตนสู่ผู้ผลิต ที่เรียกว่าเป็น “ผู้รับสารที่เอาการเอางาน” (Active Audience) 2) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้ผลิต หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสร่วมในเชิงกระบวนการผลิต เช่น การเข้าร่วมเป็น แกร์รับเชิญในรายการวิทยุ การเข้าร่วมเป็นแหล่งข่าว การมีส่วนร่วมในการเลือกประเด็นนำเสนอ เป็นต้นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ร่วม: กลไกในขับเคลื่อนแนวคิดสู่การปฏิบัติภายใต้กระบวนการพัฒนาแบบทางเลือก 3) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้บริหารสื่อ หมายถึง การที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวกับระบบการตัดสินใจต่างๆ ในองค์กรสื่อ เช่น การกำหนดเนื้อหาและรูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลา การวางระบบบริหารงาน/ระบบงบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงานและนโยบายต่างๆ

กรณีการ เพิ่งปรารภ และกาญจนา แก้วเทพ (2548 : 63) อธิบายความหมาย “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” มี 2 นัยยะ คือ 1) คือการใช้การสื่อสารประเภทต่างๆ เป็นหนทาง หรือเป็นเครื่องมือ นำไปสู่การมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ เช่น การเขียนจดหมายเปิดผนึกถึงสื่อมวลชนเพื่อร้องเรียนการ ทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ การร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในที่ประชุมหมู่บ้าน 2) คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาส เข้ามามีส่วนร่วมในตัวการสื่อสารเอง โดยรูปแบบของการเข้าถึงการสื่อสาร มี 3 รูปแบบ คือ (1) การเข้าถึงในฐานะผู้บริโภค หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสใช้สื่อในฐานะ “ผู้รับสาร/ผู้ดู/ผู้ชม/ผู้อ่าน” โดยสามารถที่จะเลือกบริโภคสื่อได้จากรูปแบบของรายการที่หลากหลายและมีช่องทางในการสะท้อนปฏิกิริยาของตนสู่ผู้ผลิต ที่เรียกว่าเป็น “ผู้รับสารที่เอากการเอางาน” (Active Audience) (2) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้ผลิต หมายถึง การที่บุคคลมีโอกาสเข้าร่วมในเชิง กระบวนการผลิต เช่น การเข้าร่วมเป็นแขกรับเชิญในรายการวิทยุ การเข้าร่วมเป็นแหล่งข่าว การมีส่วนร่วมในการเลือกประเด็นนำเสนอ เป็นต้น (3) การเข้าถึงสื่อในฐานะผู้บริหารสื่อ หมายถึง การที่บุคคลได้ มีส่วนเกี่ยวกับระบบการ ตัดสินใจต่างๆ ในองค์กรสื่อ เช่น การกำหนดเนื้อหา และรูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลา การวางระบบบริหารงาน/ระบบงบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงานและนโยบายต่างๆ

อย่างไรก็ตามนอกจากนิยามดังกล่าวจะได้แสดงความหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมทั้ง 2 นัยยะแล้ว ยังได้แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้น ยังมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการสื่อสารทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน จนไปถึงระดับมวลชนอีกด้วย และเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงนิยามการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมทั้งสองนัยยะและความหลากหลายของรูปแบบการสื่อสารที่มีบทบาทต่องานพัฒนาตามกระบวนการทัศน์ ผู้เขียนเสนอแบบจำลองแนวคิดของการสื่อสารกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

แบบจำลองกระบวนการสื่อสาร

ผู้เขียนเสนอแบบจำลองแนวคิดของการสื่อสารกับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม กนกทิพย์ บำรุงศรี (2563 : 6) ในการเสริมศักยภาพการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้กับชุมชน ได้มุ่งการเปลี่ยนบทบาท ทางการสื่อสารจากผู้รับสารแบบรับ (Passive) เป็นผู้รับสารแบบรุก (Active) เปลี่ยนจาก “ผู้รับ สาร” เป็น “ผู้ส่งสาร” การปรับเปลี่ยนทิศทางการสื่อสาร “แบบทางเดียว” เป็น “แบบสองทาง” การปรับเปลี่ยนการไหลข้อมูลข่าวสารจาก “บนลงล่าง” เป็น “ล่างขึ้นบน” ปรับเปลี่ยนการไหล ข้อมูลข่าวสารจาก “แนวตั้ง” เป็น “แนวนอน” ได้เลือกกลยุทธ์การสื่อสาร ได้แก่ การจัดประชุม การจัดอบรมสิทธิของแรงงานเด็กข้ามชาติ การสร้างสื่อชุมชนและการมอบสื่อ

บทความนี้จะได้นำเสนอผลการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่” (ศรีธรณ์ โรจน์สุพจน์และคณะ, 2547) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านห้วยแก้วในยุคบุกเบิกมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับป่าอย่างมาก โดยชาวบ้านได้ใช้ป่าและรักษาป่าควบคู่กันไป เป็นการจัดการป่าตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ต่อมาเมื่อรัฐนำป่าห้วยแก้วให้เอกชนเช่าได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งชุมนุมเรียกร้องจนได้ปากกลับคืนมา และได้ชื่อว่าเป็นป่าชุมชนแห่งแรก

ของประเทศไทย เมื่อได้ปากลับคืนมาชาวบ้านห้วยแก้วได้ทำการจัดการป่าชุมชนโดยจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการวางแผน ตั้งกฎเกณฑ์ และมีการดำเนินงาน แต่ก็มีผลกระทบหรือรบกวนแค่เพียงในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เพราะหลังจากนั้นการจัดการป่าก็จำกัดอยู่ในวงแคบและไม่สืบทอดไปยังคนรุ่นใหม่ ส่วนในการสื่อสารในการจัดการป่านั้นมีเพียงการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มที่ใช้ป่า อีกทั้งสื่อที่มีอยู่เดิมในหมู่บ้านเช่นการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมหมู่บ้านก็ได้ถูกนำมาใช้อีกต่อไป เพราะในอดีตชาวบ้านมีความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากการเข้าป่าของเอกชน ส่วนการสื่อสารกับสังคมภายนอกนั้น พบว่าแกนนำได้ติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชนมาก แกนนำมีบทบาทในเครือข่ายป่าชุมชน แต่ประโยชน์ที่กลับเข้ามาในหมู่บ้านห้วยแก้วมีน้อย อย่างไรก็ตามต่อมาชาวบ้านได้ผลิตสื่อสมัยใหม่ขึ้นมา 3 สื่อ ได้แก่ สื่อสไลด์ สื่อวีดิทัศน์ และสื่อการจัดรายการวิทยุชุมชน โดยชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกองค์ประกอบของการสื่อสาร ทุกระดับของการมีส่วนร่วม และทุกขั้นตอนของการผลิตก่อให้เกิดผล 5 ประการคือ 1) การสร้างและถ่ายทอดความรู้ 2) การสานความสัมพันธ์ของชุมชน 3) การเปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงและเด็ก 4) การจุดประเด็นการพูดคุยเกี่ยวกับป่า 5) การสร้างผู้ให้ข้อมูลข่าวสารในชุมชน ซึ่งสภาพการสื่อสารในช่วงหลังที่สมาชิกในชุมชนได้ผลิตสื่อสมัยใหม่ขึ้นมานั้น เป็นการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในนิยามที่ 2 คือ การเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงการใช้รูปแบบการสื่อสารที่มีความหลากหลาย ซึ่งท้ายที่สุดก็ได้ส่งผลต่อการสร้างพลังให้กับชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในที่สุด จากแนวคิดนี้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ผู้เขียนได้สังเกตเห็นจุดเด่นของแนวคิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมคือการกระจายอำนาจไปสู่คนในชุมชน เพื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ การแสดงความคิดเห็น การพึ่งพาตนเอง ความเท่าเทียมกัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของคนในชุมชน ร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม และการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็น และร่วมกันแก้ไขปัญหาตามเป้าหมายที่วางไว้ ให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสารโดยมีประชาชนเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของภานุพงศ์ ภูโต (2551) เรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกรณีศึกษาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน อำเภอด่านช้าง ตำบลเขาสมอคอน จังหวัดลพบุรี พบว่าศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการในการเกื้อกูลกันภายในศูนย์เรียนรู้ฯ และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติ ติดตามผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ ใช้วิธีการสร้างปราชญ์ชาวบ้านขึ้นมาประจำศูนย์เรียนรู้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้เข้าร่วมศูนย์เรียนรู้ต่อไป จึงทำให้ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน เป็นศูนย์เรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างแท้จริง และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุดม ไพรเกษตร และปิยากร หวังมหาพร (2560) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านทางสื่อสังคมเฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐไทย พบว่าหน่วยงานภาครัฐส่วนใหญ่ที่ใช้เฟสบุ๊คเป็นหน่วยงานสนับสนุน การใช้เฟสบุ๊คมีลักษณะเป็น Page ผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน หน่วยงานภายในเป็นผู้ดูแล มีวัตถุประสงค์การใช้เพื่อเป็นช่องทาง สื่อสาร/ประชาสัมพันธ์กับประชาชน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การสนับสนุนของผู้นำวัตถุประสงค์ของนโยบาย และความร่วมมือของประชาชนโดยมีความสัมพันธ์ กับระดับการมีส่วนร่วมผ่านเฟสบุ๊คสูงสุด สำหรับหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ใช้เฟสบุ๊ค เนื่องจาก มีช่องทางสื่อสารกับประชาชนอื่นอยู่แล้ว ไม่มีบุคลากรดูแล เป็นต้น ปัญหาและอุปสรรคในการ ใช้เฟสบุ๊คเพื่อการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ เช่น บุคลากรขาดความรู้ สำหรับแนวทางใช้เฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การอบรมบุคลากร การ ประชาสัมพันธ์ เป็นต้น การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน มีกระบวนการสื่อสาร มีรูปแบบและวิธีการสื่อสารที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเครื่องมือในการวิจัยของผู้ทำวิจัยในแต่ละบุคคล และวิธีการสื่อสารที่อยากให้ประชาชนมีสิทธิในการรับรู้ข่าวสารในหน่วยงาน และการนำการสื่อสารมาประยุกต์ใช้อีกด้วย และอาจมีความสอดคล้องกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายและวิธีการสื่อสารในการดำเนินงานแตกต่าง ผู้เขียนจึงวิเคราะห์งานวิจัยโดยการเปรียบเทียบ ดังข้อมูลต่อไปนี้

3.4 การเปรียบเทียบการสื่อสารและมีส่วนร่วมกับชุมชน

การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ เครื่องมือในการสื่อสารและกลยุทธ์ที่ใช้ คือ สื่อบุคคล คือการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มที่ใช้ป่า สื่อสารด้วยวาจา ส่วนของทางการ

สื่อสาร ได้มีการสื่อสารที่ไปขยายผลต่อ คือ สื่อสารกับสังคมภายนอกนั้น ใช้แกนนำได้ติดต่อสื่อสารกับภายนอกชุมชน และผลการสื่อสารและการมีส่วนร่วมกับประชาชน/ชุมชน ไม่ได้ผลเท่าที่ควร เพราะมีกลุ่มเป้าหมายของการสื่อสารคือ ประชาชน เพียงรับข้อมูลข่าวสารมาเท่านั้น เดิมใช้ สื่อสไลด์ สื่อวีดิทัศน์ และการจัดรายการวิทยุชุมชน แต่ควรมีสื่อสมัยใหม่นำเข้าใช้หลากหลายมากขึ้น หรืออาจใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการสื่อสารได้ดียิ่งขึ้น

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกรณีศึกษา ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน อำเภอดำรง อำเภอดำรง จันทบุรี เครื่องมือในการสื่อสารและกลยุทธ์ที่ใช้ คือ มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเป็นผู้นำทางการสื่อสาร และมีการจัดกิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยง ส่วนช่องทางการสื่อสาร คือสร้างปราชญ์ชาวบ้านได้มี ศูนย์เรียนรู้ฯ และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติ ติดตามผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ และผลการสื่อสารและการมีส่วนร่วมกับประชาชน/ชุมชน กระบวนการเรียนรู้ ใช้วิธีการสร้างปราชญ์ชาวบ้านขึ้นมาประจำศูนย์เรียนรู้ เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้เข้าร่วมศูนย์เรียนรู้ต่อไป จึงทำให้ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน เป็นศูนย์เรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ใช้กระบวนการ Plan (วางแผน), Do (ปฏิบัติ), Check (ตรวจสอบ) และ Act (การดำเนินการให้เหมาะสม)

การมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านทางสื่อสังคมเฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐไทย เครื่องมือในการสื่อสารและกลยุทธ์ที่ใช้ คือ การใช้เฟสบุ๊ค ที่หน่วยงานจัดทำขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นช่องทางการสื่อสารในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนการรับรู้ข่าวสาร สำหรับช่องทางการสื่อสาร คือ การใช้เฟสบุ๊คมีลักษณะเป็น Page ผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน หน่วยงานภายในเป็นผู้ดูแล มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นช่องทางสื่อสาร/ประชาสัมพันธ์กับประชาชน และผลการสื่อสารและการมีส่วนร่วมกับประชาชน/ชุมชน คือ ระดับการใช้เฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร หน่วยงานภาครัฐเห็นว่า ข้อมูลข่าวสารที่หน่วยงานภาครัฐให้กับ ประชาชนผ่านทางเฟสบุ๊ค มีการปรับปรุงหรืออัปเดตอยู่เสมอ และมีการเปิดโอกาสให้ประชาชน แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ ที่ต้องการข้อเสนอแนะจากประชาชนผ่านทางเฟสบุ๊ค ซึ่งควรมี การแจ้ง ผลการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจผ่านทาง เฟสบุ๊คเมื่อมองในภาพรวมถึง ระดับการใช้เฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ที่ระดับการให้ข้อมูล ข่าวสาร แต่ยังพบปัญหาเรื่องในหน่วยงานที่ยังกังวลถึงความปลอดภัยของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสังคมออนไลน์ อย่างเช่น เฟสบุ๊คที่จะนำมาใช้เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยที่ไม่ใช้เฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ก็คือหลายหน่วยงานก็มีช่องทางสื่อสารกับประชาชนช่องทางอื่นอยู่แล้ว ซึ่งบางหน่วยงานมีเว็บไซต์ที่ช่องทางสื่อสารหลักกับประชาชน นอกจากนี้หน่วยงานไม่มีบุคลากรดูแล การขาดแคลนกำลังคนหรือการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทางด้าน IT อย่างแท้จริง อีกทั้งยังขาดการควบคุมเรื่องข้อมูลและความปลอดภัยของระบบของเฟสบุ๊ค ยังเป็นข้อกังวลของหลายหน่วยงาน และผู้บริหารไม่มั่นใจนโยบายที่จะนำมาใช้ ซึ่งผู้บริหารยังมองไม่เห็นประโยชน์จากการใช้เฟสบุ๊คเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการวิเคราะห์ งานวิจัย เรื่องการสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการประชุมของชาวบ้านห้วยแก้ว กิ่งอำเภอเม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ นำการสื่อสารมาใช้เพียงสื่อบุคคล ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้เพียงกลุ่มเล็ก ไม่ได้กระจายไปยังการสื่อสารกลุ่มใหญ่ ส่วนงานวิจัย เรื่องการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกรณีศึกษา ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน อำเภอดำรง อำเภอดำรง จันทบุรี ใช้ปราชญ์ ชาวบ้านและใช้กระบวนการ Plan (วางแผน), Do (ปฏิบัติ), Check (ตรวจสอบ) และ Act (การดำเนินการให้เหมาะสม) เห็นว่ามีกระบวนการเข้าถึง และเริ่มมีการสื่อสารและชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น อาจจะเป็นการสื่อสารในกลุ่มชุมชน หรือละแวกใกล้เคียงเท่านั้น ส่วนงานวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านทางสื่อสังคมเฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐไทย การใช้เฟสบุ๊คมีลักษณะเป็น Page ผ่านทางเว็บไซต์ของหน่วยงาน หน่วยงานภายในเป็นผู้ดูแล มีวัตถุประสงค์การใช้เพื่อเป็นช่องทาง สื่อสาร/ประชาสัมพันธ์กับประชาชน แต่ก็ยังพบปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การควบคุมเรื่องข้อมูลและความปลอดภัยของระบบความปลอดภัยของเฟสบุ๊ค อาจมีการควบคุมการส่งข้อมูลข่าวสารได้ยาก แต่ข้อมูลข่าวสารมีความรวดเร็วเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันการควบคุมการเผยแพร่ข่าวสารต่างๆ เป็นการควบคุมยาก ยังส่งผลกระทบต่ออื่นๆ เช่น ความเข้าใจในเรื่องของข่าวสารนั้นถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริง ได้ มากน้อยเพียงไร เป็นวัดผลประสิทธิภาพการสื่อสารที่ดี แต่ผลเป็นไปในทิศทางบวก หรือลบก็ได้เช่นกัน

4. บทสรุป

การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับสิทธิในการรับรู้ สามารถเป็นตัวขับเคลื่อนแนวคิดการสื่อสารตามกระบวนการทัศน์ของการสื่อสารแบบทางเลือกที่หลายว่า เป็นกระบวนการพัฒนาที่มีลักษณะค่อนข้างเป็น “อุดมคติ” ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และบรรลุตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ในที่สุด เพียงแต่ขั้นตอนในการสื่อสารที่ไม่ว่าจะเป็นไปในทิศทางไหน จากระดับล่างสู่บน หรือจากระดับบนสู่ล่าง หรือระดับคู่ขนาน ก็ยังใช้กระบวนการสื่อสารได้ทุกรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ว่าถ่ายทอดไปถึงผู้รับสารอย่างไร และในขณะเดียวกันควรควบคู่กับสิทธิในการรับรู้ข่าวสารของประชาชนที่ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการรับรู้ข่าวสารทางราชการ พ.ศ. 2540 ที่เอื้อสำหรับประชาชนในการรับรู้ข่าวสารทางการที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศต่อไป

5. เอกสารอ้างอิง

- กรรณิการ์ เพ็งปรำงค์ และ กาญจนา แก้วเทพ. (2548). การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร: จากแนวคิดสู่ การปฏิบัติจริง. **วารสารนิเทศศาสตร์**, 48 (23), 3-4, 62-81.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2543). **สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลองค์ความรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กุลฤดี นุ่มทอง. (2558). การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความตระหนักรู้สิทธิขั้นพื้นฐาน ของแรงงานเด็กข้ามชาติใน ชุมชน จังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสื่อสาร**, 58 (2), 72.
- นภดล เสงเจริญ. (2548). กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ. **รวมบทความทางวิชาการ ชุดที่ 4 ศาลรัฐธรรมนูญกับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ในโอกาสการสถาปนาศาลรัฐธรรมนูญครบรอบ 7 ปี**, 48 (4) 4.
- นัทธมน คงเจริญ และ อุ่นใจ เจริญบุรณะกุล. (2544). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของหญิงรากหญ้า: อดีต ปัจจุบัน อนาคต. **เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**.
- พวงชมพู ไชยอาลา แสงรุ่งเรืองโรจน์ (2556). **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม: กลไกในขับเคลื่อนแนวคิดสู่การปฏิบัติภายใต้กระบวนการทัศน์การพัฒนาแบบทางเลือก**. ค้นเมื่อ 18 พฤษภาคม 2563
จาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/HUSO/article/view/32227/27517>
- วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. (2543). **สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540**. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- วิทยา ภาณุพงศ์ ภูโต. (2551). **การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกรณีศึกษา ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนเขาสมอคอน อำเภอท่าม่วง ตำบลเขาสมอคอน จังหวัดลพบุรี**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุรนารี.
- ศรีธรรม โรจน์สุพจน์, ภัทมัย อินทจักร และ นิคม ชัยขุนพล. (2547). **การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สงกรานต์ บ่องบุญจันทร์. (2561). **กลไกทางกฎหมายกับการคุ้มครองสิทธิในการมีชีวิตรอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีจากมลพิษข้ามพรมแดนของประเทศไทย: กรณีศึกษาเหมืองถ่านหินและโรงไฟฟ้าถ่านหินหงสา แขวงไชยบุรี ประเทศลาว**. **วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**, 61 (1), 55-86.
- อุดม ไพรเกษตร และ ปิยากร หวังมหาพร. (2560). **การมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านทางสื่อสังคมเฟสบุ๊คของหน่วยงานภาครัฐไทย**. **วารสารการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**, 60 (1)

อาเซียนศึกษา และการระหว่างประเทศ
(นำเสนอผลงานแบบบรรยาย)